

mezi produktivitou a reálnými mzdami je nutno vykládat hlouběji. Ne prostě jen jako zhoršování postavení dělnictva, nýbrž je nutno ukázat, jak se obecné reprodukční zákonitosti obracejí v kapitalismu proti dělnictvu.

Rovněž kapitola o státně monopolistickém kapitalismu přináší mnoho zajímavého materiálu, zejména pokud se týče rozsahu a forem státně monopolistického kapitálu v USA. Zároveň tu však postrádáme hlubší vystižení příčin státně monopolistického kapitalismu, zejména jeho souvislost s podstatou monopolu.

Velmi povrchním a neuceleným dojmem působí kapitola pojednávající o zvlátnostech současného cyklu. Popisuje se zde vlastně jen cyklus v USA a téměř se nehodnotí zvlátnosti cyklu světového. Autor si v kapitole vlastně vůbec nevšímá vlivu monopolu a státně monopolistického kapitalismu na cyklus všeobecně. Velká část kapitoly se točí kolem dnes celkem planého sporu, zda v l. 1945—1946 v USA došlo k cyklické krizi, či zda šlo spíše o otázku přechodu k mírovému hospodářství. Vygodskij je toho názoru, že šlo o krizi cyklickou. Domníváme se, že to je velmi sporné. Je pravda, že v této době dochází k značnému poklesu výroby, zároveň však postrádáme mnoho jiných typických krizových projevů. Např. výdaje na osobní spotřebu stoupají velmi rychle, rovněž tak maloobchodní obrat, zejména u tzv. trvanlivého zboží (tj. průmyslového spotřebního zboží). U celkových mezd a platů je určitý pokles v roce 1945 (asi o 5%), avšak již v roce 1946 celková částka mezd stoupá nad úroveň r. 1944. Pokud se týče toho, že maxima výroby bylo dosaženo v roce 1943, načež nastal pokles až do roku 1946, lze poznamenat: rychlé budování masové armády si vynutilo velkou nárazovou potřebu určité výroby, pro jejíž trvalé udržení nebyly předpoklady. Stojí za povšimnutí, že pokles jednotlivých skupin výrobků je nejvyšší nerovnoměrný. Prudce klesá např. výroba oceli, různých strojů a dopravního zařízení, tedy výrobků nejdůležitějších s válečnou výrobou. Naproti tomu v l. 1944—1946 spíše stoupá výroba textilu, kožených výrobků, neklesá celkem výroba potravinářského průmyslu, málo klesá a rychle se zotavuje výroba gumárenská. Nesprávně také Vygodskij podceňuje význam vynucených úspor. Ty přece existovaly v každém válečném hospodářství (i v SSSR). V USA činily v roce 1943 20% celkových osobních důchodů, v roce 1946 klesají asi na 6%, v roce 1947 asi na 2,5%. Tato fakta nás tedy opravňují k závěru, že pokud se v l. 1945—1946 projevil v hospodářství USA rozpor mezi výrobou a spotřebou, nebyl to rozhodně rozpor typický pro kapitalistickou reprodukci, nýbrž rozpor mezi válečnou strukturou výroby a nutností přeměnit ji podle mírových potřeb.

Poslední kapitola je vlastně rozvedením a ilustrací ekonomické problematiky kapitalismu, jak je obsažena v programu KSSS. Vygodskij zde přichází s podnětným návrhem na úpravu kurzu politické ekonomie kapitalismu. Navrhuje, aby byl rozdělen do dvou částí. V první by byl podán obecný teoretický výklad základů kapitalismu včetně teoretických zvlátností jeho monopolistického období, druhá část by se zabývala projevy těchto obecných zákonitostí v současném kapitalismu. Tento návrh stojí jistě za uváženou a jeho realizace by studium současné problematiky kapitalismu zhavila popisností, jež se tu projevuje.

Celkově lze tedy říci, že přínos knihy Vygodského je možno spatřovat právě v tom, jak spojuje teoretické úvahy s rozbohem současného materiálu.

Jiří Setinský

Přírodní vědy a filosofie. Sborník. Praha NPL, 1961, str. 680

Knihu s tímto názvem předložil čtenářskému publiku kolektiv pražských autorů-přírodovědců poprvé v roce 1959. Jejich pokus ukázat filosofický obraz světa, jak jej vytvářejí přírodní vědy v současné době, byl oceněn nevšední pozorností široké čtenářské obce a předních našich přírodovědců i filosofů.

Ukázalo se, jak živá je problematika filosofického zobecnění poznatků moderní přírodovědy a jak silně je pocítováno dosud nedostatečné sepětí konkrétních přírodovědných disciplín s marxistickou filosofií.

Koncem roku 1961 přibýlo k této publikaci druhé, doplněné a přepracované vydání. A tak se z původní skromné knížky, která byla určena především pracovníkům v oblasti biologických věd (vznikla z přednášek kursu filosofie přírodních věd pro pracovníky Ústavu hygieny práce a chorob z povolání v Praze) stal objemný svazek čtáctí přes 680 stránek.

Kapitoly o fyzice a chemii zde rozhodně nelze nazvat pouhým nutným doplňkem k dokreslení názoru na podstatu života a vyšší nervové činnosti. Kromě toho byly do sborníku nově zařazeny kapitoly o matematice a astronomii, vědních disciplínách, které přinášejí řadu filosoficky významných výsledků. Zvětšil se i kolektiv autorů. Na přípravě druhého vydání sborníku se podíleli nejen přírodovědci ale i filosofové. Základní profil druhého vydání

sborníku však zůstává shodný s prvním vydáním — chce být přehlídkou a rozbořem přírodovědeckých poznatků, jak se nabromadily až po naše dny se zřetelem na to, jak zasahují do vytváření vědeckého světového názoru. Jak autoři zdůrazňují v předmluvě, ani druhé vydání sborníku si nečiní nároky být systematickým filosofickým dílem.

Sborník je uveden kapitolou *C. Michalové* „K úloze přírodních věd v dějinách materialistického myšlení“. Je to stručný historický přehled vývoje filosofie od nejstarších dob až po dnešek. A jak název napovídá, zvláštní pozornost je věnována těm, kteří vnesli do filosofie přírodovědecká hlediska, a těm myslitelům, kteří přispěli vlastními objevy k vývoji filosofie. Celá stať je proltna snahou ukázat zákonitost vývoje lidského poznání, souvislosti mezi určitými historickými podmínkami, stupni rozvoje přírodních věd a filosofickými názory.

Z řad recenzentů¹ se ozvaly hlasy, které kritizovaly autořku za nedostatečné zdůraznění a objasnění vztahů mezi přírodními vědami a filosofií. Je možno připustit, že zvláště ve druhé části kapitoly, kde se autorka zabývá novějšími historickými etapami ve vývoji vědy a filosofie (18. a 19. stol.), se pociťuje jakési odtržení popisu vědeckých objevů té doby a filosofických názorů. Myslím však, že je přehnané vyjadřovat se proto o celé kapitole jako o neúspěchu. Stať má své nesporné přednosti. *C. Michalové* se podařilo vyhnout se obvyklému nedostatku podobných historických přehledů a neodtrhuje vědecké objevy a filosofická učení od svých tvůrců. Významného přírodovědce či filosofa líčí jako člověka určitých dobových, třídně podmíněných názorů, určitých sklonů a zájmů.

Po této stati následuje rozbor problematiky jednotlivých odvětví přírodních věd: fyziky, astronomie, matematiky, chemie, biologie, a fyziologie vyšší nervové činnosti. Autoři uvádějí čtenáře do vědecké problematiky příslušného oboru formou populárního, souvislého výkladu problému, teorie i systému názorů.

V kapitole o fyzice *J. Čeleda* objasňuje základní principy teorie relativity, sleduje řetěz převratných objevů a nových problémů s ní spojených (problém mezní rychlosti, Minkovského model, nové chápání nejzákladnějších zákonů pohybu, známých už z klasické mechaniky, závěry o rozložení a trvání vesmíru, atd.).

Velkou část kapitoly věnuje autor úloze poznatků o čase a prostoru v poznávání hmoty směrem „dovnitř“. Mimo jiné se zde čtenář obeznámí s teorií hmotného pole, s novými názory na podstatu elementárních částic.

Cenný je zejména jeho výklad a posouzení filosofických důsledků moderní fyziky. Autor odhaluje nevědeckost, neoprávněnost relativismu, energetismu, principu neurčitosti a ukazuje, jak dosud všechny výsledky fyzikálního bádání, jakkoli jsou neočekávané, potvrzují základní obecné závěry vědecké filosofie.

J. Čeleda napsal do sborníku ještě stať „Podíl chemie na vývoji vědeckého světového názoru“. Široce rozebírá problém přeměny kvantvity v kvalitu jako základní otázku v chemii vůbec. Dobře je napsaná podkapitola „Chemie odhaluje jednotnost hmoty“, v níž *J. Čeleda* sleduje objev přirozené materiální spojitosti prvků od prvních pokusů o jejich seřazení až po Mendělejevův periodický systém. Autor si nenechal ujít příležitost zdůraznit zde význam správné teorie pro vědecký výzkum, a dokonce pro ověření experimentálních dat. Poslední část kapitoly věnuje problémům chemické vazby a kritice teorie rezonance.

Obě Čeledovy práce jsou psány velmi živou, přístupnou formou, přestože jsou v nich objasněvány složité odborné otázky. Ještě větší srozumitelnosti, a hlavně přehlednosti však v některých částech práce vadí zbytečná rozvlácnost, mnohomluvnost.

V. Ruml ve stručné stati o astronomii sleduje, jak se vyvíjely názory na polohu a postavení Země ve vesmíru, analyzuje různé pokusy o vysvětlení vzniku sluneční soustavy a hodnotí význam dnešních astronomických objevů pro světový názor.

Autorem kapitoly „Filosofické problémy současné matematiky“ je *A. Kolman*. V sérii krátkých, samostatně postavených úvah rozebírá v podstatě otázky vztahu matematiky jako vědy stojící vně přírodních i společenských věd ke společenskému bytí, společenské základně a k ideologii sociálně ekonomické formace.

Velkých změn proti prvnímu vydání doznala kapitola o biologii. Na jejím nynějším zpracování se podíleli *J. Buchniček* a *F. Čížek*. Stať se dělí na tři velké okruhy otázek, odpovídající podkapitolám: „Problém podstaty a vzniku života“ (*J. Buchniček*). „Některé filosofické otázky současné genetiky“ (*F. Čížek*), „Filosofická problematika vývoje a druhu“ (*J. Buchniček, F. Čížek*).

První podkapitola je zajímavá a informativní, neškodil by jí však důkladnější historický úvod. Vzhledem k dnešnímu zanedbávání dějin vývoje biologie na školách by měl význam zejména pro mladší čtenáře. K této části práce bych měla několik poznámek. Myslím, že autor nehodnotí zcela správně holismus a ostatní organismické směry, když je řadí do jedné fronty s neovitalismem. (Lépe posuzuje např. *E. Filová*²) Také se nezdá zcela přesné stavět do jedné

roviny organismické názory L. v. Bertalanffyho a J. Bělehrádka. Jak známo, J. Bělehrádek byl přívržencem holismu, v jeho interpretaci má však směr řadu materialistických rysů. Na str. 451—452 píše autor o V. Úlehlovi: „Jeho pojetí (rozuměj života) je tedy v základě mechanistické, ale přechází k holismu“. Tento názor by bylo nutno precizovat. Jinak je zjednodušením složitosti Úlehlova myšlení. Autor přece na jiném místě správně vyzvedává Úlehlu pozitivistický eklekticismus. Konečně připisovat mu holismus není dost přesvědčivé, poněvadž Úlehla sám s holismem polemizuje a vytýká směru totéž co autoři — popisný charakter. Po kritickém postoji J. Buchníčka k organismickým směrům a vůbec k pojmu celek čte čtenář s určitými rozpaky stránku 455, kde píše: „Organismus je živý jako celek, jehož jednotlivé části jsou schopny regenerace jen do určité míry. Podobně též části buněk nejsou živé samy o sobě, ale jen pospolu, pokud tvoří organisovanou jednotku“.

Nejzdařilejší ze statí je podkapitola o genetice. Hned na začátku je jasně položen problém, čtenáře zaujme dobrý historický přehled, který ukazuje vývojovou spojitost názorů dnešních genetiků s názory minulosti. Autor se soustřeďuje na „obecně teoretickou a filosoficko-ideologickou charakteristiku dvou současných základních směrů v genetice a jejich vývojových tendencí v současné době“. Snaží se co nejlépe informovat o aktuálních, většinou zatím nerozřešených otázkách dnešní genetiky.

Neméně živá je problematika, již se autoři zabývají v poslední podkapitole. Otázky vývoje a druhů byly od vzniku darwinismu uzlovými body ideologických sporů v biologii. A tyto spory doznívají až do našich dnů.

Autoři nejprve vyjmenovávají základní námitky idealistů proti evolučnímu chápání života a v dalších částech podkapitoly se snaží zaujmout k nim stanovisko. Zaměřují se na výklad cest a zákonitostí fylogeneze, na otázky vztahu ontogeneze a fylogeneze, progressu a regresu ve fylogenezi, rozebírají dále problém vzniku druhů. Podle toho, kolik místa je ponecháno v řešení otázek spekulací, jaká nejistota panuje ve vymezení základních pojmů, můžeme usuzovat, v jak málo prozkoumané oblasti biologie se ocitáme.

V této části práce také nejvíce pokulhává objasnění vztahu konkrétních přírodovědeckých otázek k obecným filosofickým poznatkům. Domnívám se, že mnoho čtenářů neporozumí takovým větám jako např.: „Z protikladu dědičnosti a proměnlivosti resultuje dialektická jednota protikladů procesů adaptace a eliminace. Obě kategorie protikladů vyplývají ze základního protikladu mezi hmotou neživou a bioplazmou, který se vyrovnává v procesu metabolismu a zahrnuje též iritabilitu.“ (Str. 529.)

Poslední stať sborníku, práce J. Linharta „O reflexní povaze duševní činnosti“, podává solidní, přehlednou informaci o otázkách vyšší nervové činnosti. Především vysvětluje a rozvádí učení I. P. Pavlova jako jeden ze základů marxistické teorie poznání, dotýká se některých, dosud diskusních otázek reflexní teorie a snaží se předložit v celé složitosti řešení problému vztahu fyziologického a psychologického.

Sborník netvoří nějaký jednotlivý celek. Jednotlivé statí, psané různými autory, nesou si pečetí různého přístupu k probírané látce, osobitého stylu a zpracování, takže jednotná koncepce práce je tak nutně pozměňována. To je do jisté míry negativní rys všech podobných kolektivních prací. V tomto smyslu zaujme dílo W. Hollitschera,³ které se naopak vyznačuje uceleným, jednotným pojetím.

Skutečným nedostatkem publikace, která se chce stát pobídkou k dalšímu studiu, je však to, že zhlusta chybí jakékoli odkazy na literaturu, zabývající se nadhozenými otázkami podrobněji.

Přesto je sborník „Přírodní vědy a filosofie“ velmi cenným příspěvkem do knihoven s filosofickou a přírodovědeckou tematikou, publikací svého druhu u nás (spolu s prvním vydáním) zatím ojedinělu.

Závěrem bych chtěla dodat toto: Soubor statí se dotýká tak obsáhlé problematiky přírodovědné i filosofické, že posuzovat jednotlivé kapitoly v plné šíři se skutečnou znalostí věci je úkol pro jedince prakticky nezvládnutelný. Každá z uvedených kapitol by zasluhovala zvláštního zhodnocení, napsaného odborníkem v tom kterém odvětví. Po souhrnné recenzi je těžké chtít více než informaci o jednotlivých částech práce.

Bohumila Vlachová

Poznámky:

¹ Z. Javůrek — J. Kosek, *Filosofický čas.* VIII (3), str. 425—432, 1960.

² E. Filová: *Materialismus a idealismus v biologii*, Bratislava 1962.

³ W. Hollitscher: *Příroda ve vědeckém obrazu světa*, Praha 1961.